

SOSYAL DIŞLANMA- YOKSULLUK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TOKATLI ÂŞİK EŞREF'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Muhammed AVŞAR¹

Özet

Bir toplumu meydana getiren bireylerin, belli koşullarda bir araya gelmesini ya da ayrışmasını sağlayan çeşitli sosyolojik unsurlar mevcuttur. Ekonomik şartlar, insanların kendi sosyal çevrelerini oluşturmalarındaki önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bazı insanların ya da grupların çeşitli sebeplerle toplumun diğer kesimlerince ötekileştirilmesi sosyal dışlanma kavramını meydana getirmiş, 20. yüzyılın son çeyreğinde ise yoksulluk sosyal dışlanma kavramının merkezine yerleşmiştir. Sosyal dışlanmanın yoksullukla ilişkisi sosyolojinin konusu olmakla birlikte, şiiirleriyle alt sınıf insanların sözcüsü olma rolünü üstlenen pek çok halk şairi ve âşık da şiiirlerinde bu toplumsal soruna değinmiştir. Bu şairlerden biri de Âşık Eşref olup Eşref'in şiiirlerinde sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisi çok geniş bir yer tutmaktadır. Hayatı yoksullukla geçen Âşık Eşref, gerek kendi yaşamına gerekse toplumsal gözlemlerine dayanarak yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisini şiiirlerinde ele almıştır. Âşık Eşref birçok şiiirinde, sanatçı kişiliğini oluşturan etmenlerin merkezinde kabul ettiği yoksulluktan ötürü insanların kendisini hor görüp dışlamasından yakınmıştır. Daktilo ile yazılmış on sekiz cilt defter içerisinde yirmi bine yakın şiiiri ve MESAM'da kayıtlı yüz elli kadar türküsü mevcut olan Âşık Eşref halen Almus'ta yaşamakta ve üretmeye devam etmektedir. Kaynak tarama, araştırma- inceleme ve görüşme yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmayla; hem Âşık Eşref'in bilim çevrelerine tanıtılması hem de şiiirlerindeki sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Âşık Eşref, Halk Şiiri.

AN EXAMINATION ON MINSTRAL EŞREF'S POETRY IN THE CONTEXT OF SOCIAL EXCLUSION AND POVERTY RELATIONSHIP

Abstract

The individuals that constitute a society, in certain circumstances, there are various sociological elements that allow the combination or separation. Economic conditions are considered to be one of the important factors for people to create their own social environment. The alienation of some people or groups in some segments of society for various reasons has brought about the concept of social exclusion. In the last quarter of the 20th century, poverty was central to the concept of social exclusion. Many folk poets and minstrels who have taken on the role of lower class people as a spokesperson with their poetry, as well as social exclusion-poverty-related sociology, have also addressed this social problem in their poetry. One of these poets is Minstral Eşref and social exclusion - poverty relationship has large place in Eşref's poetry. The Minstral Eşref, who is living in poverty, has dealt with the relationship between poverty and social exclusion in his poetry, based on his own life and social observations. The Minstral Eşref complained in his many poems that humans were humiliated and excluded himself because of the poverty that he accepted at the center of the factors that make up his artist personality. The Minstral Eşref, who has more than twenty thousands poetry and about one hundred and fifty folk songs, still lives and continues to produce in Almus. With this study which used source scanning, research-examination and interview methods and techniques; it is aimed both to introduce the Minstral Eşref to the scientific circles and to reveal the social exclusion-poverty relationship in his poems.

Key words: Poverty, Social Exclusion, The Minstral Eşref, Folk Poetry.

¹ Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim Dalı, muhammet2000@hotmail.com

GİRİŞ

Halk şiiri, halk şairlerinin veya isimleri bilinmeyen sanatçıların hece ölçüsüyle bir dönem de aruz ölçüsüyle farklı biçimlerde ve *her konuda* ortaya koydukları manzum ürünlere verilen addır (Kaya, 2014: 390). Çalışmamıza bağlı olarak, bu tanımın içerisinde ilgilenilen yön halk şiirinin konularındır. Halk şiirinin konusu halka ait her şey olup çalışmamızın temeli, Âşık Esref'in şiirlerinden hareketle yoksulluk olgusuna bağlı olarak gelişen sosyal dışlanma üzerine kurulmuştur.

Halk şairleri veya âşıklar, halka ait malzemeyi önce duyguya sonra da şiire ve türküye dönüştürebilen, halkın içinden çıkmış kişilerdir. Toplumun sözcüsü rolündeki âşıklar, gönül dünyalarına hitap eden bir olayı ya da durumu duygu süzgecinden geçirerek saza ve söze aktarır; toplumdan aldıkları malzemeyi işleyip sanata dönüştürerek yeniden topluma sunarlar. Çalışmamızın temelini oluşturan “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” kavramları, halk şairlerinin şiirlerinde sıklıkla yer bulmuş sosyolojik unsurlardır. Karacaoğlan'ın “Üç derdim var birbirinden seçilmez/ Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm (Yücel, 1992: 213)” dizeleri yoksulluk kavramının halk şiirindeki zirve dizeleridir. Halk şairleri, genellikle *halk* adı verilen kitleye hitap ettikleri için *halk şairi* olarak adlandırılmış sanatçılardır. Halk şairlerinin şiirlerinde halkın duygu ve düşünce dünyasına yer verilmekte olup bu şairler, içinde buldukları topluma tutulan bir ayna vazifesi görür. Bu duygu ve düşünce dünyası içerisinde yer alan konulardan biri de halkın toplumsal yaralarından biri olan yoksulluktur. Artun; âşıkların toplumdaki aksaklıkları, ekonomik sıkıntıları felekten ve zamandan şikâyet şeklinde dile getirdiklerini; yoksulluğun mizaha çok fazla konu edildiğini; âşıkların kendi yoksulluklarını, çaresizliklerini hicvederken geneldeki yoksulluğu da konu edindiklerine (Artun, 2008. 163) değinir. Haliyle yoksulluk kavramı; genelde köy çevrelerinde yetişen, tarıma ve hayvancılığa bağlı olarak geçimini sağlayan, sanatını genelde ekonomik gayeler dışında icra eden âşıkların genel niteliklerinden biri durumundadır. Bu nedenle, âşıklık tabiatıyla diyar diyar gezen ve ciddi manada maddi gücü olmayan bu âşıkların hem ekonomik olarak güçlü olmayan halkın yoksulluğunu hem de kendi yoksulluklarını şiire aktarmaları; yaşadıklarını, gördüklerini, duyduklarını ifade etmelerinin doğal bir sonucudur.

Çalışmamızın bir diğer kavramı olan “sosyal dışlanma” da yoksullukla ilişkili olarak halk şiirimizde kendine yer bulmaktadır. Sevda, dert, çevre etkisi, manevi etki, depresyon, irsiyet, rüya, milli duygular gibi sebepler (Kaya, 2014: 92) âşıklığa başlamada etkili olmaktadır. Âşık olacak kişiler genellikle hazırlık dönemlerinde maddi ve manevi sıkıntılar çekerler (Günay, 2008: 136) ve bu sıkıntılarla kendilerini bir nevi toplumdan izole ederler. Aslında dışlanmışlık, âşıklar için bu hazırlık döneminde sanatçı kişiliğin doğmasında da bir etkidir. Âşıklık geleneğine genel olarak bakıldığında da âşıkların çeşitli dönemlerde zümre olarak sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Çoğunluğu iyi eğitim almamış olan âşıklar, zaman zaman okur- yazar üst sınıf tarafından ötekileştirilmiş, “herzegü”, “geveze” (Çobanoğlu, 2000: 138) “herze söyleyen” yani boş, saçma konuşan kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Divan edebiyatı sanatçılarının giderek artan bir hızla halktan ve onun sanatçılarının yarattığı ürünlerden kaçmaları, kendi eserleriyle âşıkların şiirleri arasına kesin bir sınır koymaları (Artun, 2008:

53) âşıkların zümre olarak sosyal dışlanmaya maruz bırakıldığının göstergeleridir. Dolayısıyla iyi eğitim almamış, halka ait dünyayı şiirlerine taşıyan, diyar diyar gezerek duygularını saz eşliğinde dile getiren âşıklar; üst sınıf tarafından izole edilmiş bir konumdadır. Ekonomik açıdan zayıf olan bu insanlar, üst sınıf tarafından sosyal ve kültürel olarak da yüzyıllardır sosyal dışlanmaya maruz bırakılmışlar; alt sınıfın temsilcileri olarak görülmüşlerdir. Halk dilinde “hor görülmek, hakir görülmek” deyimleriyle karşılık bulan *sosyal dışlanma* kavramı; günümüz sosyoloji terminolojisinde *ötekileştirme* kavramıyla açıklanmaktadır.

Bu çalışmada, Tokatlı halk şairi Âşık Eşref'in şiirlerindeki sosyal dışlanma-yoksulluk ilişkisi tümevarım yöntemiyle ele alınmış; sosyolojik bir sorun olan sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisinin bir halk şairinin perspektifinden hareketle şiire nasıl aksettirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Veriler görüşme yöntemiyle ve şairin yirmi bin şiiri değerlendirilip bir elekten geçirildikten sonra örneklem olarak alınan yaklaşık sekiz yüz şiiri incelenerek elde edilmiştir.

1. Âşık Eşref'in Hayatı ve Sanatçı Kişiliği

Âşık Eşref, Türk halk şiiri geleneğinin en fazla şiire sahip şairlerinden biri olması, geleneği saziyle icra etmesi ve ulusal düzeyde de bilinen birçok türküye sahip olması nitelikleriyle ön plana çıkan bir sanatçıdır. Bunun yanında; halk şiiri geleneğine bağlı olarak birçok farklı türde ürün ortaya koyması, geleneğe kazandırdığı yeni şekil ve tür özelliklerinin olması, şiirlerinde okuyucuya çok zengin bir içerik sunması ve ilerleyen yaşına rağmen halen üretmeye devam etmesi açılarından değerlendirildiğinde de geleneğin önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Âşığın gerçek adı Eşref Tonbuloğlu olup 1945 yılında Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Dikili köyünde doğmuştur. Kendisi çok zor bir çocukluk dönemi geçirmiş ve o dönem toplumdaki ekonomik bunalımlar onun ruh dünyasına da tesir etmiştir. İlk düzenli şiirlerini ilkokulu bitirdikten sonra 13- 14 yaşlarında yazmaya başlamıştır. Anne ve babası bir köy ağasının hizmetinde çalışmış yoksul insanlardır. Eşref, 1960 yılında babasını 1974 yılında ise annesini kaybetmiştir. 1963 yılında yoksulluk ve seveda yüzünden gurbete çıkmak zorunda kalmış ve İstanbul'a gitmiştir. Zira köydeki sevdiği kızı hem yoksul olduğu için hem de ailesi başka yerden geldiği için ona vermemişlerdir. Eşref de hem yoksulluğuna hem de sevdiği kızı alamamasına kahrederek gurbete çıkmak zorunda kalmıştır. Zaten fitrat olarak duygusal ve mahcup bir yapıya sahip olan Eşref, gurbete çıktıktan sonra çok daha melankolik bir ruh yapısına sahip olmuştur. İlk maaşına karşılık patronuna aldirdığı sazla; duygularını, düşüncelerini, dertlerini hem saza hem söze aktarmaya başlamıştır. İstanbul ve İzmir'de değişik işlerde çalışmış; bir süre Âşık Daimi'ye çiraklık etmiş ve ondan ileri seviyede bağlama çalmayı öğrenmiştir.

1973 yılında Mihrican Bahar'la çalışmaya başlamış; onun hem yardımcısı hem yol arkadaşı hem de güfte ve beste kaynaklarından biri olmuştur. Eşref, bu süreçte kendisini geliştirmiş; plaklar ve kasetler doldurmuştur. “Başındaki Yazmayı” ve “Harmandan Gel Harmandan” türküleri bu dönemin ürünleridir. Yavaş yavaş sanat çevresinde tanınmaya başlamış ama ekonomik olarak çok fazla güçlenememiştir. Daimi, Mahsuni, Ali Ekber Çiçek, Nureddin Dadaloğlu, Neşet Ertaş, Yıldırım Çınar, Ümit Tokcan, Mihrican Bahar, Turan Engin, Nuri

Sesigüzel, Mahmut Erdal, Feyzullah Çınar, Ahmet Sezgin, Ali Kızıltuğ, Ali Ekber Çiçek gibi birçok sanatçıyla dostluk kurmuş, onlarla konserlere çıkmıştır. Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Âşık Selmani gibi âşıklık geleneğinin önde gelen sanatçılarıyla da âşık toplantılarında bir arada bulunmuştur. Ancak kendisi daha çok irticale (doğaçlamaya) dayalı olan âşıklık geleneğinden ziyade halk şiiri geleneğine bağlı şiirler yazmış, saziyla kendi bestelerini oluşturmuş bir sanatçıdır. İrticali olmamasından ve atışma yapamamasından ötürü literatürde Âşık Eşref'i tam anlamıyla bir "âşık" olarak tanımlamak yerine halk şairi ve sanatçısı olarak değerlendirmek daha uygundur. Ancak günümüz şartlarında âşık kavramı bir değişim ve dönüşüm yaşamış olup saz çalabilen, kendi şiirlerini meydana getirebilen kişilerin de âşık olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bunun en bariz örneği Âşık Veysel olup (Yardımcı, 2003: 180) irticalen söyleyememesi, atışma yapamaması, muamma tekellüm edememesi, usta- çırak ilişkisinin tam olarak gerçekleşmemesi gibi açılardan Âşık Veysel'le Eşref'in büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir. Tüm bu verilere rağmen, Âşık Veysel'in halk edebiyatı araştırmacıları tarafından (*Yakıcı, 2012: 103- 104*), (*Şimşek, 2016: 126*) âşık olarak nitelenmesi; Eşref için de bir emsal teşkil etmekte olup onun da âşık olarak vasıflandırılmasında bir beis görülmemelidir. Bunun yanında Saim Sakaoğlu'nun, geleneğe bağlı olan bütün halk sanatçıları "âşık" olarak vasıflandırması (Sakaoğlu, 1986: 251) Eşref Tonbuloğlu'nu "âşık" olarak değerlendirmemize bir referans teşkil etmektedir.

Âşık Eşref, 1973 yılında profesyonel olarak başladığı sanat çalışmalarına devam ederken 1978 yılında bir konser için gittiği Berlin'de bir arkadaşı vasıtasıyla ilk eşi Münevver Hanım'la tanışmıştır. Sadece daha iyi bir ekonomik hayat standardı yakalamak ve yoksulluk korkusu yaşamamak için Münevver hanımla evlenmiş, kendi ifadeleriyle Berlin'e *ismarlama damat* olmuştur. Bu evlilikte, o dönemde Türklerin Almanya'yı zenginlik kapısı olarak görmelerinin de payı büyüktür. Eşref'in bu evliliğinden Güneş isimli bir kızı olmuş ancak ekonomik kaygıyla yapılan bu evlilik çok uzun sürmemiştir. Eşref, 1986 yılında eşinin çevresinin de etkisiyle bu evliliği bitirmek zorunda kalmıştır. Bu ayrılıktan sonra iki sene boyunca ekonomik ve psikolojik olarak çok zor zamanlar yaşamıştır.

1988 yılında Avustralya'da yaşayan bir arkadaşının ön ayak olmasıyla orada yaşayan kendisi gibi yalnız olan Emine Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliği de yine ekonomik kaygılarla gerçekleşmiştir. 1994 yılında Avustralya'ya gidebilmiş, bu evliliğinden de Gülcan isimli bir kızı olmuştur. Eşref, 2011 yılında Avustralya'dan emekli olup memleketi Almus'a yerleşmiştir. Ekonomik kaygıyla yapılan, fikirlerin ve duyguların uyuşmadığı bu evlilik de resmiyette olmasa bile fiilen o tarihte sona ermiştir. 2011 yılından beri Almus'ta yalnız yaşamakta ve üretmeye devam etmektedir.

Yirmi binden fazla şiiri, yüz elli kadar türküsü olan Eşref'in üretim yolculuğu çocukluk yıllarında başlamış ancak onun gelişiminde ve sanatçı kişilik kazanmasındaki en büyük rolü sosyal faktörler meydana getirmiştir. Bu faktörlerin en başta geleni ise yoksulluktur. Yoksulluk yüzünden okuyamadığını, sevdiği kızla evlenemediğini, hor görüldüğünü, istediği hayatı yaşayamadığını ifade eden Eşref'e; yaşadığı zorluklar ilham kaynağı olmuş, onu şiire ve müziğe yöneltmiştir. "*Dışımın yoksulluğu içimi zengin eyledi, en korktuğum şeyle hayatta mutlu oldum.*"

diyerek yoksulluğa kendince farklı bir bakış açısı getirmiştir. Eşref'i şiire ve müziğe yönlendiren birçok unsur yoksulluğa bağlı olarak geliştiği için onun sanatının merkezine çalışma konumuz olan "yoksulluk" kavramını koymak ve yoksulluğu onun sanatçı kişiliğindeki "şemsiye kavram" olarak değerlendirmek gerekir.

2. Sosyal Dışlanma Olgusu

Sosyal dışlanma, çok geniş bir perspektifte değerlendirilen, çok yönlü olarak karşımıza çıkan şemsiye bir kavramdır. Kesin bir tanımı olmamakla birlikte araştırmacıların konuyla ilgili birçok tanımlamaları mevcuttur:

Marshall sosyal dışlanmayı, "Bireylerin ya da hanelerin; ya kaynaklardan ya da daha geniş bir ölçekteki cemaatle veya toplumla sosyal bağlar kurmaktan yoksun bırakılmaları sürecini karşılayan bir terimdir (Marshall, 1999: 150)." şeklinde açıklar.

Walker'a göre ise sosyal dışlanma, "Bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve gruplar tarafından ulaşamaması sürecidir (Walker ve Walker, 1997: 8- Akt: Şahin, 2009: 23)". Avrupa Konseyi'nin tanımlaması, "Bireylerin yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal yaşama dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecidir. Bu süreç; iktisadi hayatta karşılaşılan dışlanma, temel eğitim ve becerilerden mahrum olma ya da siyasi veya kültürel ayrımcılık ortaya çıkabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2007: 83)."

Sosyal dışlanma, tarihin ilk dönemlerinden beri toplumların en büyük sorunlarından biri olmakla birlikte bir kavram olarak literatürde yer alması 20. yüzyıldadır. Sapançalı, kavramın tarihçesiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Sosyal dışlanma kavramı 1960'larda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sosyal politika alanında faaliyet göstermekte olan politikacılar, gazeteciler, akademisyenler, bürokratlar gibi sosyal aktörler yoksullardan ideolojik ve üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz etmişlerdir (Sapançalı, 2005: 13)".

Kavramın ilk kez kullanılması 1970'lerde Fransa'da gerçekleşmiş olup Gökbayrak sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkmasıyla ilgili olarak, "Fransız toplum yapısının özellikleri çerçevesinde, Fransa Sosyal İşlerden Sorumlu Bakanı Rene Lenoir tarafından, o dönemde Fransız sosyal koruma ve güvence sisteminin dışında kalan kişileri anlatmak amacıyla ortaya çıkmış ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır (Gökbayrak, 2005: 2)." bilgisine yer verir.

1980'li yıllarda sosyal dışlanmışlık kavramı üst düzeyde kendini göstermiştir. Çünkü ekonomik kriz ve yeniden yapılanma süreçleri, buna bağlı olarak sosyal refah devletinin sekteye uğraması bu dönemlere denk gelmektedir. Fransa'da kitlesel grupların yaşadığı sosyal problemler (işsizlik, dejenerasyon, göç... gibi) kavramı güçlendirmiştir (Silver, 1995: 523- Akt: Şahin, 2009: 38).

Lenoir, dışlanmış grupları zihinsel ve fiziksel engelliler, suç işleyenler, hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar, yalnız ebeveynler, problemlili aileler,

marjinal ve asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar olarak nitelendirmiştir (Silver, 1994: Akt: Şahin, 2009). Sosyal dışlanmışlara işsizlerin ve yoksulların eklenmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiş ve sosyal dışlanma eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklanmaya başlanmıştır (Çakır, 2002: 84).

Günümüzde sosyolojinin popüler kavramlarından olan ötekileştirme de sosyal dışlanma kavramıyla paralellik göstermektedir. Öteki olarak kabul edilen bireyler toplum içerisinden dışlandığı ya da ötekileştirildiği için sosyal etkileşim süreci onlar için çıkmaz bir süreç olacaktır (Şenol, 1994- Akt: Özalp, 2014: 231) düşüncesinden hareketle; ötekileştirme süreci, ötekileştirenler ve ötekileştirilenler olmak üzere iki boyutlu olup ötekileştirilenler sosyal olarak dışlanmış kişilerdir.

3.Yoksulluk

Yoksul kelimesi TDK Sözlükte, "Geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse, toplum, ülke, yoksuz, fakir, fukara, zengin, varıl karşıtı", yoksulluk ise "Yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefillik, sefalet, yoksulluk (TDK Sözlük, 2008: 2188)" olarak tanımlanmakta ve daha çok ekonomik boyutta değerlendirilmektedir. Bunun yanında yoksulluk kavramını sosyolojik bağlamda daha ayrıntılı ve farklı açılardan inceleyen araştırmacıların tanımlamaları da çalışmamız açısından önemlidir.

Marshall yoksulluğu, "Genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum. Yoksulluğun mutlak ve görelî tanımlarını birbirinden ayırmak oldukça yaygın bir eğilimdir. Mutlak olarak tanımlanmış yoksulluk, bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Sıklıkla sosyologların -özellikle ileri sanayi ülkelerindeki yoksulluğu incelerken- benimsedikleri görelî tanımlar ise, bireyin ya da grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları (başka bir deyişle, onların görelî yaşam standartlarını) gösterir. Görelî yoksulluk, maddi kaynaklar düzeyindeki farklılıklarla -yani, maddi kaynakların topluma dağılımındaki eşitsizliklerle- ilgili bir sorun olduğuna göre, görelî yoksulluk ölçütlerinin potansiyel olarak en az mutlak yoksulluk ölçütleri kadar nesnel olduğunu söyleyebiliriz. Yoksullukla ilgili öznel duygular yoksulluğun sonuçlarının incelenmesinde önem taşısa da, ölçütlerin basitçe bu tür duygularla ilgili olmadığı belirtilmelidir (Marshall, 1999: 825)." şeklinde açıklar.

Mutlak yoksulluk kavramı ile sadece gıda yoksulluğu ön plana çıkarken göreceli/görelî yoksullukta ise kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliri vurgulanmaktadır (Dansuk, 1997: 36)

4. Sosyal Dışlanma- Yoksulluk İlişkisi

Şahin, "Sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılırken en çok vurgu, ekonomik boyut üzerine yapılmakla beraber; kavram politik, sosyal, kültürel boyutta da incelenmektedir (Şahin, 2009: 22). Sosyal dışlanmanın temelinde yoksulluk sorunu olmakla birlikte, sosyal dışlanma yoksulluk gibi durağan bir durumu değil, birden fazla boyutu

olan oldukça dinamik bir süreci ifade etmektedir (Şahin, 2009: 86- 87) ” görüşüyle sosyal dışlanma kavramının çok yönlülüğüne dikkat çekmektedir.

Larsson ve Hallerod, sosyal dışlanma yoksulluğun tam olarak aynı olmadığını, birbirleriyle sebep- sonuç ilişkisiyle iç içe geçmiş olduklarını, sosyal dışlanmanın daha geniş bir kavram olup yoksulluğu kapsadığını belirtir (Larsson ve Hallerod, 2008: 15- Akt: Şahin, 2010: 75).

De Haan da benzer bir yorumla, “*Toplumsal, siyasal, haklar, kültürel farklılıklar, dinsel seçimler, sosyal ilişkiler gibi sıralanabilen pek çok faktör, sosyal dışlanmanın ilgi alanında yer alırken, yoksulluğun faktörleri genel olarak; mal, hizmetler ve varlıklara erişimi kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal dışlanma yoksulluğu kapsayan bir kümedir (De Haan, 2000: 26- Akt:Özhasar, 2013: 49) görüşüyle sosyal dışlanma-yoksulluk ilişkisini açıklar.*

Bütün bu yorumlardan hareketle, sosyal dışlanmanın çok yönlü bir kavram olduğu yoksulluğun ise bu çok yönlülüğün bünyesindeki en baskın kavramlarından biri olduğu sonucu çıkarılabilir.

5. Âşık Eşref'in Şiirlerinde Sosyal Dışlanma- Yoksulluk İlişkisi

Eşref Tonbuloğlu'nun şiirlerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma en fazla ele alınan konulardan biridir. Âşık Eşref birçok şiirinde zenginlerden, beylerden, ağalardan ve siyasetçilerden; yoksulları, mazlumları, garip insanları ezdikleri ve dışladıkları için şikâyet eder. Kendisini dışlanan bu insanların içerisinde gördüğü için yoksulluktan ötürü dışlanmışlığı şiirlerine taşır ve şiirler vasıtasıyla bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Kendisi de dâhil olmak üzere ötekileştirilmiş insanların sözcülüğünü yapar. Onun şiirlerinde ağalar, beyler, zenginler ve siyasetçiler dışlayan; yoksullar, garipler, mazlumlar, köylüler gibi alt sınıftan insanlar ise dışlananlardır. Sosyal dışlanma kavramının temel alt unsuru sayılan yoksulluk, Âşık Eşref'in hayatındaki bütün kritik dönemlerde etkin rol oynadığı için onun protest tavrıyla yazdığı şiirlerin merkezinde yer almaktadır. Gerek kendi hayatına dair şiirlerinde gerekse başkalarının duygularına tercüman olduğu şiirlerde, Eşref'in yoksulluktan ötürü sosyal dışlanmışlığa takındığı tavır şiirlerinden alınan örneklerle somutlaştırılabilir:

Âşık Eşref, “Çakır Rıza” adlı şiirinde sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisinin en belirgin örneklerinden birine yer verir. Üç dörtlüğünü ele aldığımız şiirde Eşref, Çakır Rıza adlı bir kişinin yoksulluğundan ötürü toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılışını eleştirel bir bakışla ortaya koyar:

Bizim köylü Çakır Rıza

Görmediler fakir deyin

Sevdalanmıştı bir kıza

Vermediler fakir deyin

Giymedi yeşil alını

Vurdu kırdılar dalını

*Nasılsın deyip halını
Sormadılar fakir deyin*

*Eşref n'eylesin yobaza
Malı yok ki katsın yoza
Tarlası döndü bomboza
Sürmediler fakir deyin*

Âşık Eşref "Ayırdılar" başlıklı şiirinde kendini toplumun üstünde gören birilerinin yoksul insanları hakir görerek dışladığını ve vatan mücadelesinde ise bu insanları öne sürüp şehit olmalarına sebep olduğunu dile getirir:

*Medeniyet diyerek bir
Birimizden ayırdılar
Fakiri gördüler hakir
Pirimizden ayırdılar*

*On kişi bir kaptan yedik
Doymasak da şükür dedik
Vatan için canlar verdik
Dirimizden ayırdılar*

Âşık Eşref, «Ya Rab» adlı tasavvufi içerikli bir şiirinde yoksul olduğu için kendisini dışlayan kişileri Allah'a şikâyet eder:

*Adını andıkça eyledim zikir
Fakir deyin beni gördüler hakir
Düşünen bir insan etmez mi fikir
Akılın yolunda sen varsın Ya Rab*

Âşık Eşref, "Gurbete Geliş Destanı" adlı şiirinde çok çalışmasına rağmen yoksulluktan kurtulamadığından ve yoksul olduğu için de birilerince hakir görülüp dışlandığından dert yanar:

*Çalıştım çırpındım fakirim fakir
Fakir deyin beni gördüler hakir
Nice dertler çektim nice gam gahir
Bir geldim gurbete geliş o geliş*

Âşık Eşref, "Deli Çavuş" adlı iki kıtasına yer verilen şiirinde; bir dönemin Türkiye'sinde sınıf farklılığını temsil eden feodal ağalardan, beylerden ve güç devşirmek için onların etrafında olanlardan duyulan rahatsızlığı dile getirir. Bu durum; sınıf farklılığına dayalı ağa, bey denen otoritelerden kaynaklı sosyal dışlanmanın sonucudur:

*Deli Çavuş yine bugün delirdi
Deli diyenlere bastı kalayı (deyim)
İki gözü berem berem belirdi
Sağır duyanlara bastı kalayı*

*Boşa gitti ettiğimiz dualar
Garip olan ellerini ovalar
Şehirlerde beyler, köyde ağalar
Ona uyanlara bastı kalayı*

Âşık Eşref, “Emine’m” adlı şiirinde yoksul insanların toplum içinde hor görülüp dışlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir:

*Fakir olan el içinde hor olur
Sevenin yüreği ataş kor olur
Gurbet elde bayram yapmak zor olur
Hasretin canıma yeter Emine’m*

Âşık Eşref , “Yaşamak Direnmektir” başlıklı şiirinde fakirlerin alay edilerek el âlem denerek kastedilen üst sınıf sosyal çevre tarafından dışlanmasının yanlışlığına vurgu yapar:

*Güneş dolandıkça bu gölge geçer
Zalımın boynuna bir halga geçer
Fakirinen el âlem dalga geçer
Halini ellere bildirmesinler*

Âşık Eşref , “Çok Gördüler” adlı şiirinde kendi hayatının en trajik ayrıntılarından birine yer verir. Zira sevdiği kız yoksul olduğu için kendisine verilmemiş, maddi durumu iyi biriyle evlendirilmiştir. Tek dörtlüğü ele alınan bu şiirde, yoksul olduğu için horlanıp ötekileştirilmenin Eşref’te meydana getirdiği elli beş yıllık travmanın izleri görülür:

*Şu doğduğum bizim köyden
Kızı bile çok gördüler
Korkum yok ağadan beyden
Sözü bile çok gördüler*

Âşık Eşref, “Eller de Duysun” adlı destanından alınan bir dörtlüğünde; zengin- fakir arası sınıf ayrımına ve sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisine şehitlik kavramı üzerinden değinir:

*Fakir şehit olur zenginler şahit
Kore'de zay oldu zavallı Vahit
Karisını aldı kardaşı Zahit
Ben deyim sen işit eller de duysun*

Âşık Eşref, "Ne Diyon" başlıklı şiirinde; yoksulluğundan, öksüzlüğünden ve yetimliğinden ötürü birilerince hakir görülerek kendisine kız verilmesinin engellenmesinden dert yazar:

*Eşref öksüz, yetim, garip dediler
N'edersin fakire varıp dediler
Derdi yarasını sarıp dediler
Seni bana vermiyorlar ne diyon*

Âşık Eşref, "Ağlar Ağlar" başlıklı şiirinde yoksuzluğun insanları başkaları karşısında hacil (mahcup) duruma düşürerek dışlanmasına sebep olmasından bahseder.

*Garip eder kulu yetim öksüzlük
El içinde hacil eder yoksuzluk
Nerde görsem nerde duysam haksızlık
Yüreğimde yara açar ağalar*

Eşref, "Vay Be" başlıklı şiirinden alınan dörtlüklerde ağanın yoksul insanları dışlamasından ve değersizleştirmesinden şikâyet eder ve bireyler arası toplumsal farklılıklara değinir. Kendisi de dâhil ezilen bu insanların dışlanmayı kanıksamış olmasına karşı çıkararak bu durumdan kurtulmak gerektiğini ifade eder:

*Gözünü gözlerdik ağanın beyin
Sığırını güttük kocaman köyün
Sevip de sonunda alamak deyin
Kızından korkardık kızından vay be*

*Fakir çalışır kazanır yiyemez
Eskimez oğlundan urba giyemez
Tavuğuna bile kış kış diyemez
Kazından korkardık kazından vay be*

*Çalışalım aşalım şu çağları
Yeşertelim bahçeleri bağları
Bölüşmüşler yaylaları dağları
Düzünden korkardık düzünden vay be*

Âşık Eşref "Miras" adlı şiirinden alınan dörtlüklerde, toplumdaki ekonomik dengesizliğe ve bunun yol açtığı ayrıma mizahi olarak yaklaşır. Şiirdeki zengin kız bulma isteği aslında kendisinin sosyal dışlanmışlığa ve yoksulluğa bir isyanıdır:

*Bir zengin kızını bulsam yavuklu
Ya apartman düşer ya da kat düşer
Bahçesi bağında kazlı tavuklu
Ya bir kanat düşer ya bir but düşer*

*Zenginin yediği balınan börek
Fakirin çektiği derdinen yürek
EŞREF âşıklara gurbettir merak
Ya İzmir, İstanbul ya Tokat düşer*

Âşık Eşref "Fakir Hakir Olur" başlıklı şiirinde, köylerinde fakir insanların hor görülüp dışlanmasını evlilik konusundan hareketle dile getirir. Yoksul olan insanların, toplum nazarında kız verilecek kadar değerinin bile olmadığından bahseder ve ekonomik statünün her şeyin üstünde tutulmasına tepki gösterir:

*Cebinde varısa paran
Evlenirsin bizim köyden
Sevdiğini alıp saran
Evlenirsin bizim köyden*

*Zengin anan baban varsa
Yeni urban aban varsa
Evin, yaylan, oban varsa
Evlenirsin bizim köyden*

*Yansa sevdan ile aşkın
Kim bakar olursan düşkün
Varısa sarayın köşkün
Evlenirsin bizim köyden*

Âşık Eşref "Tanrı'ya" başlıklı şathiyye türünde yazdığı şiirinde, aslında insanların yoksulları dışlamasından duyduğu rahatsızlığı tariz yoluyla Tanrı'yı merkeze alarak dile getirir:

*Canım cananım Yaradan
Canıma can katar mısın*

*Benim gibi hasta olup
Döşeklerde yatar mısın*

*Adını bize duyurup
Âşığı yardan ayırıp
Zengin olanı gayırıp
Fakirleri atar mısın*

*Zalimlere zalim olsan
Âlimlere âlim olsan
Bir tutacak dalım olsan
Ağaç olup biter misin*

Âşık Eşref, "Zamana Bak Zamana" başlıklı taşlama türündeki şiirinde, zenginlerin fakirlerden ayrıştırıldığına, zengin olanların çevresinde insanlar varken fakir olanların kimsesinin olmadığına eleştirel bir bakışla yaklaşır:

*İnsanı paraya uşak ettiler
Canan para, canım para, can para
Fakiri zengine döşek ettiler
Şeref para, şöhret para, şan para*

*Paran varsa çoktur gardaş bacılar
Dua değil parayınan hacılar
Beleş cenazeyi yumaz hocalar
İnanç para, iman para, din para*

Âşık Eşref, "Bakın" başlıklı şiirinde fakir zengin ayırımına vurgu yaparak zenginlerin zevk sefa içerisinde yaşarken yoksulların cefa çekmesini eleştirir. Zenginlerin yoksullarla oynarcasına alay ederek onları dışlamasından bahseder:

*Fakirler oyuncak bir alet mi ki
Zenginin sürdüğü sefaya bakın
Kanun mu nizam mı adalet mi ki
Yoksulun çektiği cefaya bakın*

SONUÇ

- Bu çalışma sosyolojik bir sorunun halk şiirine yansımalarını ortaya koymak amacıyla yapılmış olup sosyoloji- edebiyat ilişkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.
- Bu çalışmada, toplumsal bir sorun olan yoksulluk ve buna bağlı olarak oluşan sosyal dışlanma olgusu bir âşığın şiirlerinden hareketle incelenmiş; alt sınıf insanların bizzat içinden yetişmiş bir halk sanatçısı olan Eşref'in kendi yaşadıklarından ve gözlemlerinden hareketle mesele ele alınmıştır.
- Âşık Eşref'in şiirlerinden verdiğimiz on yedi örnek dışında daha pek çok şiirinde, toplumsal sınıf ayrımı ve sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisi mevcuttur. Ancak örneklemelerin, onun sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisine dair düşüncelerini ortaya koymak açısından yeterli olduğu düşünülmektedir.
- Âşık Eşref'in, şiirlerinde çoğunlukla sosyal dışlanma- yoksulluk ilişkisine protest bir bakış açısıyla yaklaştığı; bu durumdan son derece rahatsız olduğu ancak kendisinin de bu durumu kanıksadığı görülmektedir.
- Sosyal dışlanma kavramına sebep olan işsizlik, etnik farklılık, cinsiyet, göçmenlik, eğitimsizlik gibi pek çok alt başlık ve politik, sosyal, kültürel, ekonomik boyutları bulunmasına rağmen Âşık Eşref'in bu başlıklardan en fazla yoksulluğa ve sosyal dışlanmanın ekonomik boyutuna değinmesi araştırmacıların sosyal dışlanmanın merkezine yoksulluğu yerleştirmesiyle paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adaman, Fikret, Ç. Keyder (2007). "Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma". Tes-İş Dergisi. Haziran: 83-89.
- Artun, Erman (2008). Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı. İstanbul: Kitabevi
- Bora, Tanıl (2009). "Sadaka, Sosyal Yardım, Dayanışma, Örgütlenme". Birikim. S. 241: 19-24.
- Çakır, Özlem (2002). "Sosyal Dışlanma". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S. 4 (3): 83-104.
- Çobanoğlu, Özkul (2000). ÂŞIK Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayın
- Dansuk, Ercan, (1997). Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi. DPT Uzmanlık Tezleri. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Erdem, Tevfik, (2006). Yoksulluk, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler. Ed: Tevfik Erdem. Ankara: Lotus Yay.
- Gökbayrak, Şenay (2005) "AB'nin Sosyal Politika Koruma Sorunsalı olarak Sosyal İçerme Politikaları" Çalışma Ortamı Dergisi. S. 80
- Günay, Umay (2008). ÂŞIK Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ Yayın
- Kaya, Doğan (2014). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayın
- Marshall, Gordon, (1999). Sosyoloji Sözlüğü. çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özhasar, Bayram (2013). Yoksul Hanelerde Sosyal Dışlanmanın Boyutları: Aydın İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Aydın Menderes Üniv.
- Sakaoğlu, Saim (1986). "Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine", III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. I. Cilt Genel Konular. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. 247-251
- Sapançalı, Faruk (2005a). Sosyal Dışlanma. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları,
- Sapançalı, Faruk (2005b). "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri". Çalışma ve Toplum. S. 6: 51-106.
- Sezgin, A.- C. Yalçın (1993). Türk Edebiyatında Ölüm Şiirleri Antolojisi. İstanbul: Ünlem Yay.
- Şimşek, Esmâ (2016) "Âşık Veysel'in Âşıklık Geleneği İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme". AKRA Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, S.9, s.117- 126
- Türkçe Sözlük (2012). Ankara: TDK Yayınları.

Üstün, Nejat, (2007). Sivas'ta Yoksulluk. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniv.

Yakıcı, Ali (2012). "Geleneksel Şiirden Türküye Dönüşümün Yaratıcı Ve Aktarıcısı Olarak Âşık Veysel'in Kültürel Mirasa Katkısı". Milli Folklor. S.93: 101- 111.

Yardımcı, Mehmet (2003). Âşık Edebiyatı Araştırmaları. Ankara: Ürün Yayınları

Yücel, Adnan (1992). Karacaoğlan. İstanbul. Altın Yayınları.

Journal of Turkish Language and Literature

Volume:4, Issue:1, Winter 2018, (47-61)

Doi Number: 10.20322/littera.359947